

הקשר שבין העבירה למצוה

א. לולב של אשרה ועיר הנדחת פסול, והגמ' מנמקת את פסולו בכך ש'כתותי מיכתת שיעוריה', שהלולב שיש לבערו נחשב כמבוער. **התוספות** שואלים על כך (סוכה לא):
וא"ת לקמן (ד' לא): דפסלין לולב של אשרה ושל עיר הנדחת משום דמיכתת שיעוריה תיפוק ליה משום מצוה הבאה בעבירה... וי"ל דלא דמי לגזל דמחמת עבירת הגזל באה המצוה שיוצא בו (ולא היה יכול לקיים את המצוה בחפץ זה לולי העבירה, כך שהמצוה באה בזכות העבירה) אבל הני אטו מחמת עבירה שנעשית בו מי נפיק ביה (הרי העבירה לא סייעה לקיום המצוה).

הסבר את תשובת התוספות. מהו היסוד שעולה מדבריהם? מתי העבירה פוסלת את המצוה? נסה לנסח את הדברים ככלל.

נכון שנעשתה בלולב עבירה, שהוא נעבד כע"ז, אבל עבירה זו נעשתה לפני קיום המצוה ולא סייעה לקיומה. בלולב גזול קיים קשר סיבתי בין העבירה למצוה, העבירה סייעה לקיום המצוה. קשר שכזה איננו קיים בלולב של אשרה ועיר הנדחת, שכן העבירה שנעשתה לפני קיום המצוה לא הובילה לקיומה. לכן המצוה אינה מוגדרת כמצוה הבאה בעבירה.

נפגשנו בעבר עם הסברה של 'קטגור נעשה סנגור' כהסבר לדין מה"ב. חשוב על דברי התוספות לאורה: מה היחס בין הדברים?

ב. מקור ראשוני נוסף הדין בזיקה שבין המצוה לעבירה הוא הירושלמי בשבת שעמו נפגשנו בעבר. הירושלמי דן בדברי רבי בא שאדם שקורע בשבת על המת יצא ידי חובת קריעה (יג, א):
חברייא בעון קומי רבי יוסה לא כן אמר רבי יוחנן בשם ר' שמעון בן יוצדק מצה גזולה אינו יוצא בה ידי חובתו בפסח (משום מה"ב ומה בין מצה גזולה לאדם שקרע בשבת). **אמר לון תמן גופה עבירה, ברם הכא הוא עבר עבירה, כך אני אומר הוציא מצה מרשות היחיד לרשות הרבים אינו יוצא בה ידי חובתו בפסח** (בתמיה, וכשם שברור לכם שאדם שהוציא מצה יוצא בה ידי חובתו בפסח כך גם כאן).

התבונן בדברי רבי יוסה, בחילוקו בין מצה גזולה, 'תמן גופה עבירה', ובין קורע בשבת, 'ברם הכא הוא עבר עבירה'. נסה להסבירו. חשוב: מה היחס בין דברי התוספות ובין הירושלמי? הדברים קשורים לדעתך?

הכתב סופר, ר' בנימין סופר, פירש את דברי הירושלמי לאור דברי התוספות (אור"ח סימן קכז):
וכוונת הירושלמי הוא לחלק בין מצה לקורע בשבת, דגזל מצה העבירה גורמת למצוה שתהיה דלולי העבירה לא היה אפשר לקיים המצוה במצוה זו, מה שאין כן קורע בשבת הלא בשבת אין צריך לקרוע כיון שאסור לקרוע בשבת ונדחה ליום א', והוא הקדים ועשה בשבת באיסור מה שאין מחוייב לעשות, ואם נימא מהב"ע היא ולא יצא צריך לקרוע ביום חול לאחר השבת, וכיון שאותה המצוה עצמה שעשה היום היה אפשר ואפשר לו לקיים בחול ויצא כל חיובו, אין

העבירה גורמת למצוה כלל כהאי גוונא ליכא מהב"ע כיון שאין לעבירה שום שייכות כלל למצוה, ודומה למ"ש תוס' בלולב של אשירה כיון דאין לעבירה שייכות ותועלת למצוה ליכא משום מהב"ע.

מהי כוונת הירושלמי לפי הסברו של הכתב סופר?

הקורע בשבת יצא ידי חובה ומעשיו אינם מוגדרים כמה"ב משום שהעבירה לא סייעה למצוה. הוא היה יכול וצריך לקיים את המצוה ביום ראשון בדיוק באותו אופן שבו הוא קיים אותה בשבת, כך שהעבירה לא סייעה למצוה. במצה גזולה, לעומת זאת, ללא הגזל הוא לא היה יכול לקיים את המצוה במצה זו, כך שהמצוה באה בזכות העבירה.

הרב סולובייצ'ק הסביר את דברי הירושלמי אחרת. נפגשנו עם דבריו בפתחה, ונשוב אליהם (רשימות שיעורים סוכה, קונטרס מצוה הבאה בעבירה):

הירושלמי במס' שבת על ההלכה של מי שקרע על מתו בשבת יוצא ידי מצות קריעה אע"פ שהוא חייב מיתה מפני שחלל את השבת, מקשה, למה יוצא, ומאי שנא מהאוכל מצה גזולה בפסח שאינו יוצא ידי מצות אכילת מצה. ז"ל התירוץ שם: תמן גופא עבירה, ברם הכא הוא עבר עבירה, כך אני אומר, הוציא מצה מרה"י לרה"ר אינו יוצא בה ידי חובתו בפסח (בלשון תמיה) עכ"ל. הירושלמי הניח את היסוד להבנת כל הענין של מצוה הבאה בעבירה. עבירה בעת המצוה אינו יסוד דין זה. חטא בבת אחת עם עשיית המצוה אינו פוסל את המצוה. רק החפצא הגזול דהוא גופא עבירה הוא פסול למצוה. החפצא של גזלה מהווה חפצא של עבירה ולפיכך הוא פסול למצוה, אבל הקורע באיסור בשבת על מתו, והאוכל מצה אגב הוצאה מרשות לרשות בשבת יוצאים ידי חובתם מפני שאין החפצא חפצא של עבירה.

מהי כוונת הירושלמי לפי הסברו של הרב סולובייצ'ק? מה ההבדל בין הסברו להסבר הכתב סופר?

לדבריו, דין מה"ב עוסק בשאלה אילו חפצים ראויים להיות חפצי מצוה. הוא פוסל חפצי עבירה וקובע שהם אינם יכולים להיות חפצי מצוה. לכן הלולב הגזול פסול. החפץ, הלולב, מוגדר כחפץ עבירה, 'תמן גופו עבירה', חפץ גזול. בקריעה בשבת אין חפץ מצוה, יש פעולה שבה אדם עושה בו זמנית מצוה ועבירה, 'ברם הכא הוא עבר עבירה'. מצב שכזה אינו שייך לדין מה"ב, דין שעוסק בחפצי מצוה.

חזור אל הירושלמי והאזן היטב לדבריו, חשוב על שתי הפרשנויות, של הכתב סופר ושל הרב סולובייצ'ק, איזו פרשנות עדיפה בעיניך? באיזו דרך היית רוצה ללכת?

ג. נמשיך בדרך אל מקור נוסף שסביבו דנו רבותינו בשאלה הקשר בין המצוה לעבירה. נלמד את דברי הרמב"ם, דברים שמקורם בדברי הגמ' (סוכה ולולב ת, ה):
היו ענביו (של ההדס) מרובות מעליו אם ירוקות כשר ואם היו אדומות או שחורות פסול ואם מעטן כשר, ואין ממעטין אותן ביום טוב לפי שהוא כמתקן, עבר וליקטן... הרי זה כשר.

אסור לאדם ללקט את ענבי ההדס ביו"ט כדי להכשירו, אך אם עבר ועשה זאת הלולב כשר. כך כותב גם המרדכי שלומד מכשרות ההדס הלכה נוספת (סוכה תשמז):
 כשחל הושענא רבה להיות ביום אחד בשבת וקצצו עכו"ם ערבה בשבת והביאו כשרה ולא אמרינן מצוה הבאה בעבירה היא, דהא תנן אם מיפטן כשר ומיירי אפילו במזיד מדתנן עבר וליקטן ופירש ריב"א דמתקן גמור הוא מה שנתקנו למצוה ואיסורא דאורייתא הוי ולא מיפטיל משום מצוה הבאה בעבירה. והוא הדין אם עשה עכו"ם שופר ביום טוב מותר לתקוע בו. וכן אתרוג ולולב שהובאו מחוץ לתחום בשביל ישראל מותר לישראל אחר לצאת בו. ואפשר כי גם לישראל שהובאו בשבילו מותר לצאת בו כיון שהוא דבר מצוה.

מה המרדכי לומד מכשרותו של ההדס?

המרדכי לומד מכשרותו של ההדס שגם כאשר יהודי אמר לנכרי לקצוץ ערבה ביו"ט, כך שהוא עבר על איסור אמירה לנכרי, הערבה כשרה. דין מה"ב אינו פוסל ארבעת מינים שנעברה עבירה כדי להכשירם. הלכה זו קשה לכאורה: מדוע דין מה"ב איננו פוסל את ההדס שהוכשר באיסור? מה בינו ובין לולב הגזול?

חזור אל דברי הירושלמי ונסה להשיב על השאלה לאורם. תוכל לעשות זאת לפי פרשנותו של הגרי"ד? לפי פרשנותו של הכתב סופר?

שער המלך, רבי יצחק נוניס בילומנטי, התמודד עם השאלה על כשרות ההדס (לולב וסוכה ה, ה):
 ואין ממעטין ביום טוב כו'. קשיא לן דאם עבר ולקטן ביום טוב אמאי כשר הא הוי ליה מה"ב ואמרינן בריש פרק לולב הגזול פסול מהאי טעמא, ואף לפי מה שכתבו התוספות שם בד"ה משום דבעינן דמחמת עבירה באה המצוה הכא נמי כהאי גוונא הוא דמחמת עבירה דעבר ולקטן באה, דאי לא הכי היו ענביו מרובין מעליו ופסול למצוה. והיה נראה לחלק ולומר דעד כאן לא אמרי' דמשום מה"ב פסול אלא דוקא בגזול וכן בההיא דמצוה של דמאי וכיוצא דבשעת עשיית המצוה דהיינו אכילת מצוה עושה העבירה שאוכל טבל או דמאי, וכן נמי בלולב הגזול כל עוד שאינו מחזירו לבעלי' הרי עבירה הוא בידו ועובר אעשה דזהשיב את הגזילה, נמצא דבשעת עשיית המצוה הוא בעבירה ומשום הכי פסול, מה שאין כן הכא דבשעת עשיית המצוה אין כאן סרך עבירה כלל, אף על גב דמחמת עבירה באה המצוה, אפילו הכי כיון דבשעת עשיית המצוה אין כאן סרך עבירה לא אמרינן מה"ב, ומשום הכי אם עבר ולקטן כשר.

מהי תשובתו של שער המלך? מה ההבדל בין הלולב הגזול ובין ההדס שעבר ולקטנו? נסה לנסח את הדברים ככלל רחב בדין מה"ב. התבונן בכלל זה וחשוב: מהי סברתו?

דין מה"ב נאמר לדעתו רק כאשר אדם עושה מצוה ועבירה בו זמנית, באותו מעשה. רק אז העבירה פוסלת את המצוה, אך לא כאשר העבירה תמה לפני עשיית המצוה. לולב הגזול פסול מפני שאדם עובר על האיסור לגזול ומבטל את החיוב להשיב בכל שעה, גם בשעת קיום המצוה, בשעת נטילת הלולב. בהדס, לעומת זאת, העבירה, לקיטת הענבים, הסתיימה לפני שעת המצוה. לכן ההדס כשר, משום שדין מה"ב לא נאמר כאשר מעשה העבירה הסתיים לפני קיום המצוה.

בהמשך דבריו מדייק **שער המלך** מדברי התוספות שלמדנו לעיל שהם אינם מסכימים עם תירוצו: אלא שמדברי התוס' בד"ה הנזכר נראה דלא סבירא ליה לחלק בהכי שכתבו וז"ל וא"ת לקמן דפסלינן לולב של אשירה ושל עיר הנדחת משום דמיכתת שיעוריה תיפוק ליה משום מה"ב כו' וי"ל דלא דמי לגזול דמחמת עבירה באה המצוה אבל הני אטו מחמת עבירה שנעשית בו מי נפיק ביה ע"כ ואם איתא הוי ליה לתרוצי דהתם שאני דבשעת עשית המצוה אין כאן סרך עבירה כלל.

כיצד מוכיח שער המלך שהתוספות אינם מסכימים ליסודו?

אם התוספות היו מסכימים עם יסודו הם היו מתרצים את הקושיה אחרת, שהלולב כשר מפני שהעבירה תמה לפני קיום המצוה. מכך שהם תירצו אחרת, שהעבירה לא גרמה למצוה, עולה שלדעתם עבירה שגורמת למצוה פוסלת אותה גם כאשר העבירה תמה לפני קיום המצוה.

חשוב היטב: כיצד התוספות ישיבו על שאלת שער המלך, מדוע ההדס כשר?

השער המלך לומד מדברי הירושלמי תשובה נוספת, ויתכן שכך יענו גם התוספות (שער המלך שם): ושוב ראיתי דהירוש' בפ' האורג בדין הקורע בשבת דיצא י"ח קריעה אותיב ליה ממצה גזולה דהויא מה"ב ואינו יוצא בה ומשני תמן גופא עבירה ברם הכא איהו הוא דקעבר, ומעתה מתרצתא ההיא קו' ומהתימא על המרדכי ז"ל אמאי לא הביא ראייה מהירושלמי הלזו כי משם בא דכל שאיסורו מחמת דבר אחר לא מיפסיל משום מה"ב.

נסה להסביר את דבריו – כיצד ניתן להכשיר את ההדס לאור דברי הירושלמי?

דין מה"ב פוסל חפצי עבירה וקובע שהם אינם יכולים להיות חפצי מצוה. והנה, האדם אמנם חילל שבת כדי להכשיר את ההדס, אך ההדס עצמו לא הופך בשל כך להיות 'חפץ של עבירה'. הוא אינו דומה לחפץ גזול או לאוכל אסור באכילה – הם חפצי איסור בעוד שהוא חפץ של מצוה שנעשתה עבירה כדי להכשירו. ניתן ליישם את הסברו של הירושלמי גם בהדס, 'ברם הכא הוא עבר עבירה', וההדס עצמו כשר.

ד. בדף הראשון למדנו את המחלוקת בין ר"י לר"ת בשאלת כשרותו של לולב גזול שנקנה לגזולן בשינוי לפני קיום המצוה. ר"י סבר שהלולב כשר לאחר שהגזולן קונה אותו בשינוי, ואילו ר"ת חלק עליו ופסל אותו גם לאחר קנייתו בשינוי. **הכתב סופר** טען שר"י ור"ת נחלקו בסברת שער המלך, ולטענתו ר"ת שפסל את הלולב הגזול גם לאחר קנייתו בשינוי, יפסול גם חפץ מצוה שהוכשר במזיד באיסור דאורייתא¹ (כתב סופר שם):

ואחרי התבוננות מעט מצאתי טעם לשבח דמרדכי (המכשיר את ההדס שעבר ולקטו) בשיטת ר"י אזיל דסבירא ליה דאחר שקנה הגזולן בדרכי הקנאה ליכא משום מהב"ע הגם שמתחילה באיסור בא לידו, כיון שעכשיו קנה ובהיתר הוא בידו ואין עליו מצות השבה רק דמים הוא דחייב ליה כדמי

1. וראה שם כיצד ר"ת יתמודד עם הגמ' המכשירה הדס שעבר ולקטו – או שיעמיד שהוכשר באיסור דרבנן וכדעה שדין מה"ב לא נאמר באיסורי דרבנן, או שיעמיד במקרה שעבר בשוגג.

זבינא וליכא משום מהב"ע רק קודם שקנה, דבכל רגע ורגע עבירה הוא בידו דמצוה להשיב גוף החפץ, לפי זה הוא הדין נמי כיון שכבר עבר ומיעט ובשעת מצוה ליכא עבירה ומה שעבר כבר עבר הגם דאם לא היה ממעט ביום טוב לא היה אפשר לו לקיים המצוה... והנה לשיטת ר"ת דסבירא ליה דגם אחר שקנהו הגזלן איכא משום מהב"ע הגם דעכשיו ליכא עבירה כיון שבא לידו מתחילה בעבירה, הכא נמי אם מיעטן ביום טוב כיון שבא ע"י עבירה ולולי כן לא היה יוכל לקיים המצוה בזה איכא משום מהב"ע.

מהו יסוד המחלוקת בלולב שנקנה בשינוי לדבריו? מדוע ר"ת הפוסל את הלולב יפסול גם את ההדס שהוכשר באיסור?

לטענתו, ר"י מכשיר לולב גזול שנקנה בשינוי מפני שאז הגזלן אינו מצווה עוד להשיבו² כך שהוא אינו עובר על האיסור בשעת קיום המצוה, כסברת שער המלך. ר"ת, שחולק על ר"י ופוסל לולב גזול שנקנה בשינוי, חולק על סברה זו וסבור שדין מה"ב נאמר גם כאשר לא עובר על האיסור בשעת קיום המצוה. לכן הוא יפסול גם ארבעת המינים שהוכשרו באיסור תורה.

הרב סולובייצ'ק הסביר את עמדת ר"י ור"ת אחרת, ולדעתו אין קשר בין הדיונים (רשימות שיעורים שם):

לפי זה יש לומר דבזה פליגי ר"י ור"ת: לפי ר"י, השם של גזול הפוסל את החפצא למצוה תלוי בדין גזלה בדיני ממונות. כל זמן שבדיני ממונות החפץ הוא גזול נפסל הוא גם למצוה. אבל אם יאוש בכדי קונה, ממילא פקע ג"כ השם של פסול הגזול בנוגע למצוות. אליבא דר"ת, השם של גזול בחפצא הפוסלו למצוות אינו תלוי בדיני ממונות. גם אם יאוש בכדי קונה, נשאר על החפצא שמו של פסול גזול מפני שהחפץ בא לידי בגזלה.

מדוע ר"י מכשיר לולב גזול שנקנה בשינוי לפי הסברו של הגרי"ד? מה ההבדל בין הסברו ובין הסברו של הכתב סופר?

לדבריו, ר"י מכשיר משום שהלולב אינו מוגדר כחפץ גזול לאחר שהוא נקנה בשינוי. הגדרת החפץ תלויה במעמדו הקנייני, ולאחר קניינו לגזלן הוא אינו מוגדר כחפץ גזול. לכן ר"י מכשיר אותו. ר"ת חולק על ר"י בנקודה זו, ולדעתו החפץ מוגדר כגזול גם לאחר שהוא נקנה בשינוי. זהות החפץ כחפץ גזול אינה נקבעת לדעתו בהתאם למעמדו הקנייני.

נפגשנו אפוא עם שתי מחלוקות בין הכתב סופר לרב סולובייצ'ק, מחלוקת בהסבר הירושלמי שמכשיר קריעה בשבת, ומחלוקת בהסבר דברי ר"י המכשיר לולב גזול שנקנה בשינוי. הרב סולובייצ'ק הסביר ששתי ההלכות נובעות מאותו היסוד: דין מה"ב קובע שחפצי עבירה אינם יכולים להיות חפצי מצוה. הקריעה כשרה משום שבקריעה אין צורך בחפץ מצוה; והלולב שנקנה בשינוי כשר משום שהוא אינו נחשב כחפץ גזול וכחפץ עבירה לאחר קניינו בשינוי. הכתב סופר, החולק על דרכו של הגרי"ד, הסביר ששתי הפסיקות נובעות מיסודות אחרים: הקריעה כשרה מפני שהעבירה לא סייעה למצוה, שהרי האדם היה יכול וצריך לקיימה באותה מידה ביום חול, כך שהעבירה לא סייעה למצוה. את היתר הלולב הגזול שנקנה בשינוי הוא לא היה יכול להסביר כך, שהרי הגזילה ודאי סייעה למצוה, והוא הסביר אותו אחרת: לאחר הקניין האדם אינו עובר על האיסור בשעת

2. לאחר שינוי הגזלן מצווה להחזיר דמים בלבד ולא את גוף החפץ, כך שהמצוה והאיסור כבר אינם בגוף החפץ.

קיום המצוה. זהו יסוד שנראה שהרב סולובייצ'יק אינו מקבל, ולדעתו אין צורך בכך שהאדם יעבור על האיסור בשעת קיום המצוה, ודי בכך שהחפץ יוגדר כחפץ עבירה.

שאלות להתבוננות וסיכום:

1. וא"ת לקמן (ד' לא:): דפסלינן לולב של אשרה ושל עיר הנדחת משום דמיכתת שיעוריה תיפוק ליה משום מצוה הבאה בעבירה... וי"ל דלא דמי לגזל דמחמת עבירת הגזל באה המצוה שיוצא אבל הני אטו מחמת עבירה שנעשית בו מי נפיק ביה.

הסבר את דברי התוספות. מהו הכלל שעולה מדבריהם בהיקף דין מה"ב?
2. חברייה בעון קומי רבי יוסה לא כן אמר רבי יוחנן בשם ר' שמעון בן יוצדק מצה גזולה אינו יוצא בה ידי חובתו בפסח אמר לון תמן גופה עבירה. ברם הכא הוא עבר עבירה.

הצג את הסבריהם של הרב סולובייצ'יק והכתב סופר לתשובת הירושלמי.
3. היו ענביו מרובות מעליו אם ירוקות כשר ואם היו אדומות או שחורות פסול ואם מעטן כשר, ואין ממעטין אותן ביום טוב לפי שהוא כמתקן, עבר וליקטן... הרי זה כשר.

מדוע ההדס כשר למרות שהוא הוכשר באיסור? הצג את הסברו של בעל שער המלך. מהו הכלל שעולה מדבריו בדין מה"ב? נסה להסביר את כשרות ההדס לפי דרכו של הגרי"ד בירושלמי.
4. ר"י מכשיר לולב גזול לאחר שקנה אותו בשינוי. כיצד מסביר זאת הכתב סופר? סכס: באילו מצבים נאמר דין מצוה הבאה בעבירה לדעתו? מה טיב הקשר הנדרש בין העבירה למצוה? סכס את שני התנאים לחלות הדין.

הצג את הסברו של הרב סולובייצ'יק לדברי ר"י.